

Археологічні дослідження
Львівського університету
Вип. 7. 2004. С. 320-328.

Archaeological research
of L'viv University
Vol. 7. 2004. P. 320-328.

УДК 903.4 (477.82-21)

Олександр ПОЗІХОВСЬКИЙ

**ПОСЕЛЕННЯ ЛЕНДЕЛЬ-ПОЛГАРСЬКОЇ КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОЇ СПІЛЬНОТИ БІЛЯ СЕЛА ВІЛЬБІВНЕ НА ВОЛИНІ
(за матеріалами розкопок 2002 року)**

У статті висвітлено результати археологічних досліджень на поселенні лендель-полгарської культурно-історичної спільноти біля с. Вільбівне що на Волині. Результатом досліджень стало виділення двох хронологічних горизонтів існування поселення: Малицького (Костянецький) горизонту та зимнівського етапу (волино-люблінська культура).

Ключові слова: волино-люблінська культура, поселення, артефакти.

У IV-III тисячолітті до нової ери (датування не каліброване) на великій території, яка охоплює Угорщину, Чехію, Словаччину, Австрію, ФРН і Польщу на заході та західну Волинь і верхнє Подністров'я на північному сході, проживали групи спільних за походженням, але відмінних у темпах історичного розвитку племен, відомих під назвою Лендель-Полгарської культурно-історичної спільноти (далі – ЛПК-ІС), або Лендель-Полгарського циклу. Як зазначалося, північно-східною периферією цього масиву культури є територія Західної Волині і верхнього Подністров'я. На Західній Волині пам'ятки цієї ЛПК-ІС займають територію Волинської височини і західну частину Малого Полісся та концентруються в басейнах середніх течій західного Бугу, Стиру та Горині. Донедавна тут було зафіксовано майже 40 пам'яток різних хронологічних горизонтів, найбільшу кількість яких становлять поселення.¹

Останнім часом у результаті розвідкових робіт і вивчення музейних фондів авторові вдалося виявити та віднести до ЛПК-ІС ще майже 20 пам'яток. Основна їх кількість локалізується в басейні середньої течії річки Горинь і розташовується на останцях широкої заплави по обох її берегах.

¹ Конопля В.М. Лендельская культура // Археология Прикарпатья, Волини и Закарпатья. Энеолит, бронза и раннее железо. Киев, 1990. С. 4-11.

Одне із них автор виявив біля села Вільбівне в 90-х роках ХХ століття. У зв'язку із загрозою повного руйнування пам'ятки були розпочаті рятівні археологічні дослідження у 2002 році. Результатам досліджень присвячена ця стаття.

Пам'ятка знаходиться на захід від села, в широкій долині правого берега річки Горинь, в урочищі Дачмир і розташована на піщаному останці, розміри якого становлять 250-100 метрів, а висота у найвищій точці сягає майже 4 м над рівнем заплави. Із західної та південної сторін поселення оточене озером Дачмирове, з півночі, сходу, і частково з півдня – болотистою долиною. Внаслідок тривалого випасання худоби місцевого колгоспу і самовільного вибирання піску культурний шар на південному схилі останця був переміщений у старицю, а його краї у результаті ерозії опливли. Розкоп 2002 року був закладений по краях опливів і в кінцевому підсумку охопив площу приблизно 155 м. Зважаючи на руйнацію культурного шару, про стратиграфію пам'ятки говорити не доводиться. Під час розкопок, крім матеріалів ЛПК-ІС, були виявлені артефакти культур: трипільської (С-1 С-ІІ), тшинецької, милоградської і поморської. Аналіз виявленої кераміки (кремневі вироби з огляду на схожість з трипільськими не бралися до уваги) дає можливість виділити два хронологічні горизонти існування поселення ЛПК-ІС.

МАЛЦЬКИЙ (КОСТЯНЕЦЬКИЙ) ХРОНОЛОГІЧНИЙ ГОРИЗОНТ

Переважає більшість кераміки на пам'ятці належить до цього хронологічного зрізу. За технологічними особливостями можна виділити дві групи: кухонну та столову.

За кількістю знахідок і розмаїттям форм переважає остання. Столовий посуд, що становить понад 80% керамічного комплексу, відзначається якісним випалом, дрібнозернистою структурою глиняної маси зі значними включеннями піску, рідкого шамоту та шматочків перепаленого кременю, поверхня має сліди горизонтального прогладження з обох сторін. Поверхня посуду має різні відтінки сірого та коричневого кольорів, хоча часто помітна контрастність: якщо зовнішня сторона темна, то внутрішня – світліша і навпаки. Злом фрагментів посуду, як правило, світлий. Форми цієї групи посуду досить різноманітні. Це, передусім, миски, серед яких виділимо 4 типи.

Перший – найчисленніший – біконічні миски з гострим або злегка заокругленим ребром. У кількісному відношенні переважають миски із заокругленим ребром, яке здебільшого із внутрішньої сторони слабо помітне. Стінки нижньої частини прямі, а верхньої – увігнуті або прямі. Край вінчика увігнутих верхніх частин потоншений із середини, заокруг-

лений, розгорнутий назовні. На ребрі мисок цього типу нанесений один ряд (рідше два) невеликих овально-видовжених ямок, що нагадують зернини (рис. 1, 1-5). На одній із мисок, яка має злегка увігнуту нижню частину, нанесено рядок дрібних ямок аналогічної форми (рис. 2, 5). Вдалося простежити, що на однорядному штамповому орнаменті ямки обернені вузькою стороною донизу, на дворядному – доверху.

Другий тип (рівнозначний за кількістю знахідок) – це миски з S-подібним профілем, в яких випуклі стінки тулубу мають конічно звужені плічка, що переходять у лійчато розхилені вінця, їх край рівно зрізаний, заокруглений, потоншений (рис. 1, 8-9). З-поміж цього типу посуду виділяються дві багато орнаментовані посудини. Перша з них оздоблена на плічках двома паралельними горизонтальними рядками дрібних ямок, у місті переходу плічок у вінця – зигзагоподібною лінією, перерваною прямою, по краю вінця – ямками (рис. 1, 6). Друга оздоблена пластичним дугастим валиком, з обох сторін обрамленим округлими ямками; плічка і місце преходу плічок у вінця – рядком аналогічних ямок (рис. 1, 7).

Третя група мисок належить до конічних, на одній з яких по краю наліплені сегментоподібні горизонтальні виступи (рис. 2, 1). До цієї ж групи посуду належить миска, на якій розміщено унікальне схематичне зображення дерев'яного рала, перевернутого на 90°. На відміну від відомого археологічній літературі демидівського рала, зображення знаряддя з Вільбівного виконано по сирій глині гострим предметом більш ретельно і є типом масивного орного знаряддя землеробства.² Аналіз зображень дає можливість стверджувати думку про конструктивну подібність вільбівського та демидівського рал (рис. 3, 3-4).

Четверта група є найменш численною. Це – посудини з конічною прямою нижньою частиною із заокругленим ребром і прямою верхньою частиною. На ребрі нанесені крупні овальні штампові ямки (рис. 2, 2).

Інші типи посуду подані незначною кількістю виробів. Серед них виділяються посудини з карбованим краєм вінця (рис. 3, 1,2) і невеликі, кулястої форми посудини з низькою шийкою та заокругленим потоншеним краєм вінця (рис. 2, 3).

ЗИМНІВСЬКИЙ ЕТАП (ВОЛИНО-ЛЮБЛІНСЬКА КУЛЬТУРА)

Кераміка цього етапу, як і попереднього, поділяється за складом тіста, способом обробки поверхні на столову та кухонну. У відсотковому співвідношенні переважає столова. Вона відзначається високоякісним

² Козак Д.Н. Енеолітичний комплекс із с. Хрінники Демидівського району на Рівненщині // Археологія. 2002. № 2. С. 93. Рис. 3:1.

~~Археологічні дослідження Львівського університету~~
випалом, відмудленою глиною, ретельно заглаженою, часто залощеною, поверхнею коричневих, сірих відтінків. Найпоширенішою категорією цієї групи знахідок є миски та чаші.

Мисок поділено на декілька типів. Для першого з них характерна конічність форми з ледь помітною опуклістю тулуба у верхній частині. Край вінець рівно зрізаний, заокруглений або потоншений із зовнішньої сторони. Під краєм вінець окремих посудин розташовані дугасті ручки з горизонтальним отвором. По краях подекуди наліплені дугасті виступи (рис. 4, 1,2,5).

Вагоме місце в столовій групі кераміки займають напівсферичні миски, які відрізняються одна від одної розмірами та товщиною стінок. Окремі з них були мініатюрних розмірів (рис. 4, 4).

В одиничних екземплярах наявні миски з S-подібним профілем, в яких заокруглений тулуб плавно переходить у відігнуті назовні вінця. Для цього типу мисок характерні такі ознаки: поверхня з обох сторін ангобована, як правило, темно-сірого кольору, акуратно заглажена (рис. 4, 3).

З-поміж посуду зимнівського етапу виділяються своїм зовнішнім виглядом чаші. Для них визначальними ознаками є лискуча зовнішня сторона, витягнуті струнки пропорції, незначна опуклість у верхній частині, невеликі плоскі або з кільцевим піддоном денця (рис. 1, 12-14). Край вінець чаш потоншений із зовнішньої сторони, рівно зрізаний або скошений назовні.

До столового посуду належить невелика кількість амфор із невисокою увігнутою шийкою та сферично-конічним тулубом. Зовні він, як і чаші, ангобований, лощений, як правило, коричневого кольору (рис. 1, 11).

Кухонна кераміка є кількісно незначною і бідною на типи. Для неї характерними є досить значні домішки піску, менша ретельність обробки поверхні. У цій групі виділено миски з S-подібним профілем і косо зрізаним потовщеним краєм вінець (рис. 1, 10). На окремих посудинах під краєм наліплений зрізано-конічний виступ, край їх карбований (рис. 6:6). Денця посудин плоскі, дещо тонші порівняно зі стінками.

Проаналізований керамічний матеріал із пам'ятки має численні аналоги. Це, насамперед, посуд із Листвина,³ Острога,⁴ Костянця,⁵ Зимного,⁶ Голишева⁷ та багатьох інших міст. Водночас поселення Вільбівне-Дачмир є першою пам'яткою в Західній Волині, де достовірно зафіксовано

³ Пелещишин М.А. Поселення мідного віку біля сіл Костелець і Листвин у Західній Волині. Львів: Ред. вид. відділ Львівського державного університету, 1997. С. 37-38. Рис. 12, 2; Рис. 13,5,7.

⁴ Фонди Державного Історико-культурного заповідника м. Острога.

⁵ Пелещишин М.А. Поселення... С. 10. Рис 2, 7, 12, 13.

⁶ Конопля В.М. Лендельская культура. С. 12. Рис. 3, 13, 15, 16.

⁷ Пелещишин М.А. Поселення та могильник в Голишеві і деякі проблеми періодизації лендельської культури в Західній Волині // Волино-Подільські археологічні студії. Львів, 1998. С. 83. Рис. 4, 3.

два етапи її заселення. Не менш важливим є визначення загальної спрямованості господарської діяльності поселенців. Наявність значної площі для випасу крупної і дрібної рогатої худоби, близькість до річки з багатими запасами риби та водоплавної птиці, здавалося б, повинні засвідчувати перевагу скотарсько-мисливського укладу життя. Однак, виявлення на поверхні миски унікального зображення рала дає підстави стверджувати думку про наявність орних знарядь уже на ранньому етапі розвитку ЛПК-ІС, які дозволяли обробляти значні ділянки заплави річки, використовуючи як тяглову силу биків, або коней. Проте, роль кожного з видів господарської діяльності може бути визначена під час подальшого дослідження як цієї, поза всяким сумнівом, цікавої і перспективної пам'ятки, так і міждисциплінарних досліджень в ареалі поширення цієї групи пам'яток.

Olexandr POZIKHOVSKIY

**SETTLEMENT OF LENDEL-POLGAR CULTURAL COMMUNITY NEAR VILLAGE VIL'BIVNE ON VOLYNIA
(excavations of 2002)**

The article deals with the results of archaeological investigations on settlement of Lendel-Polgar cultural community near village Vil'bivne on Volynia. Three chronological layers were isolated during this investigation: Malitski (Kostianetski) period and Zymno phase (Volyno-Lublin culture).

Key words: Volyno-Lublin culture, settlement, artifact.

Стаття надійшла до редколегії 02.04.2004

Прийнята до друку 03.09.2004

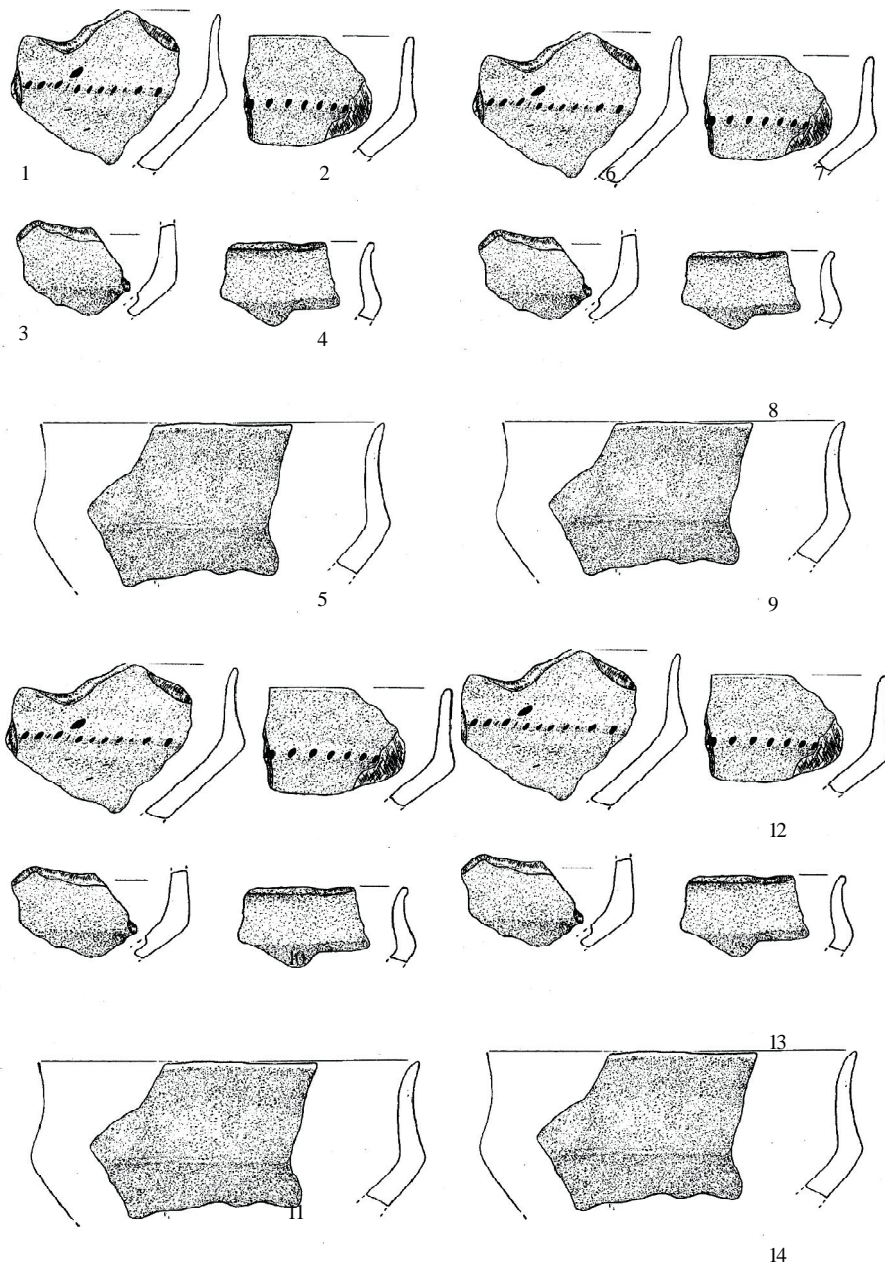

Рис. 1. Вільбівно - Дачмир.
Посуд костянецького (1-10) та зимнівського (11-15) етапів.

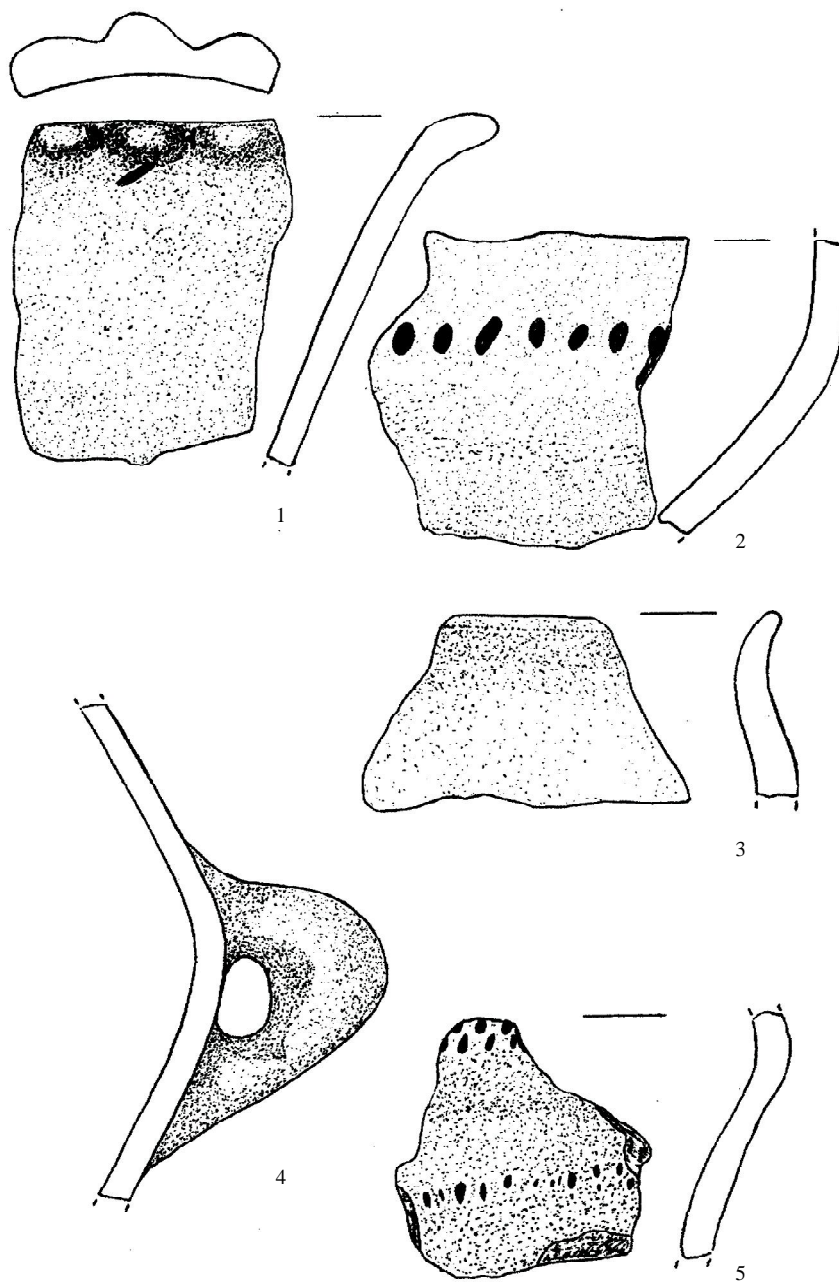

Рис. 2. Вільбівно - Дачмир. Посуд костянецького етапу.

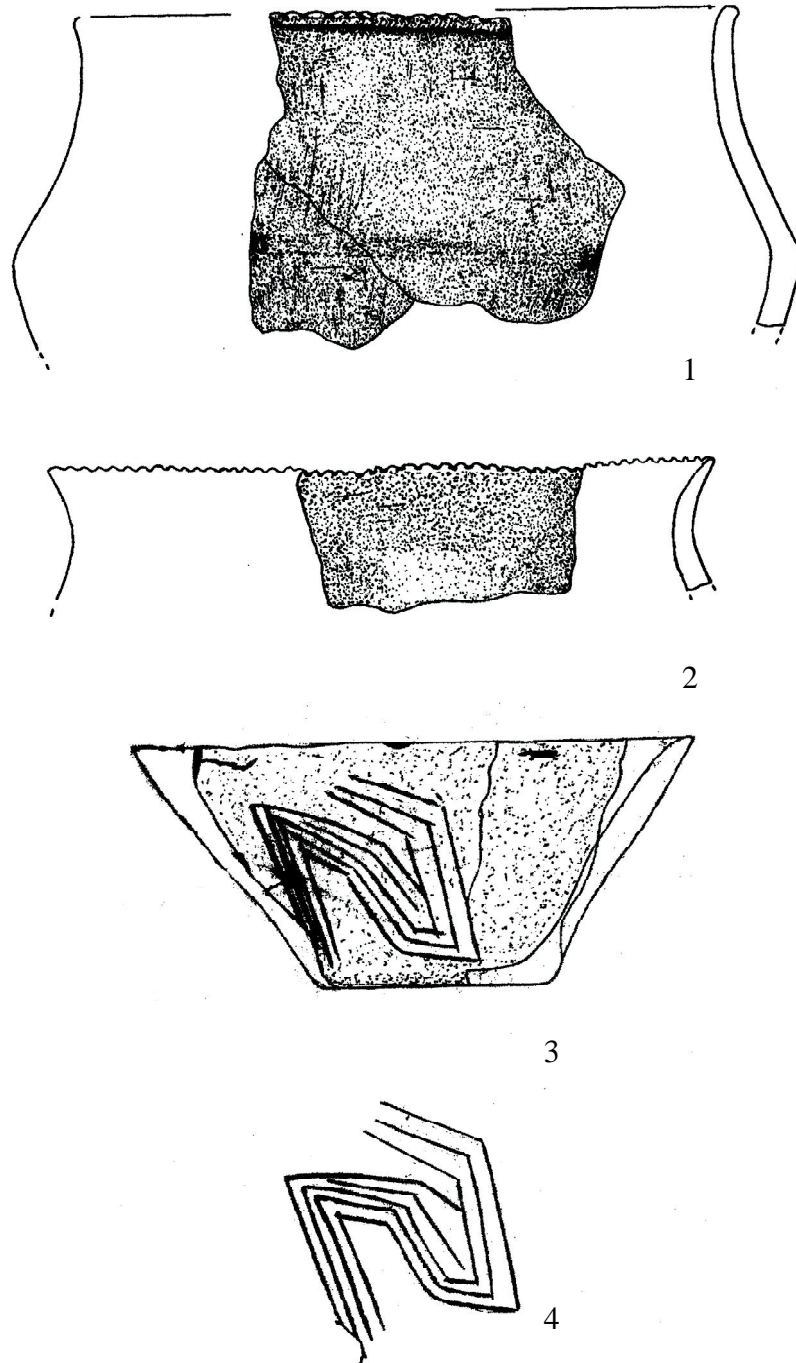

Рис. 3. Вільбівно - Дачмир. Посуд костянецького етапу: 1, 2 - фрагменти посудин, 3 - миска із зображенням рала, 4 - прорис зображення рала.

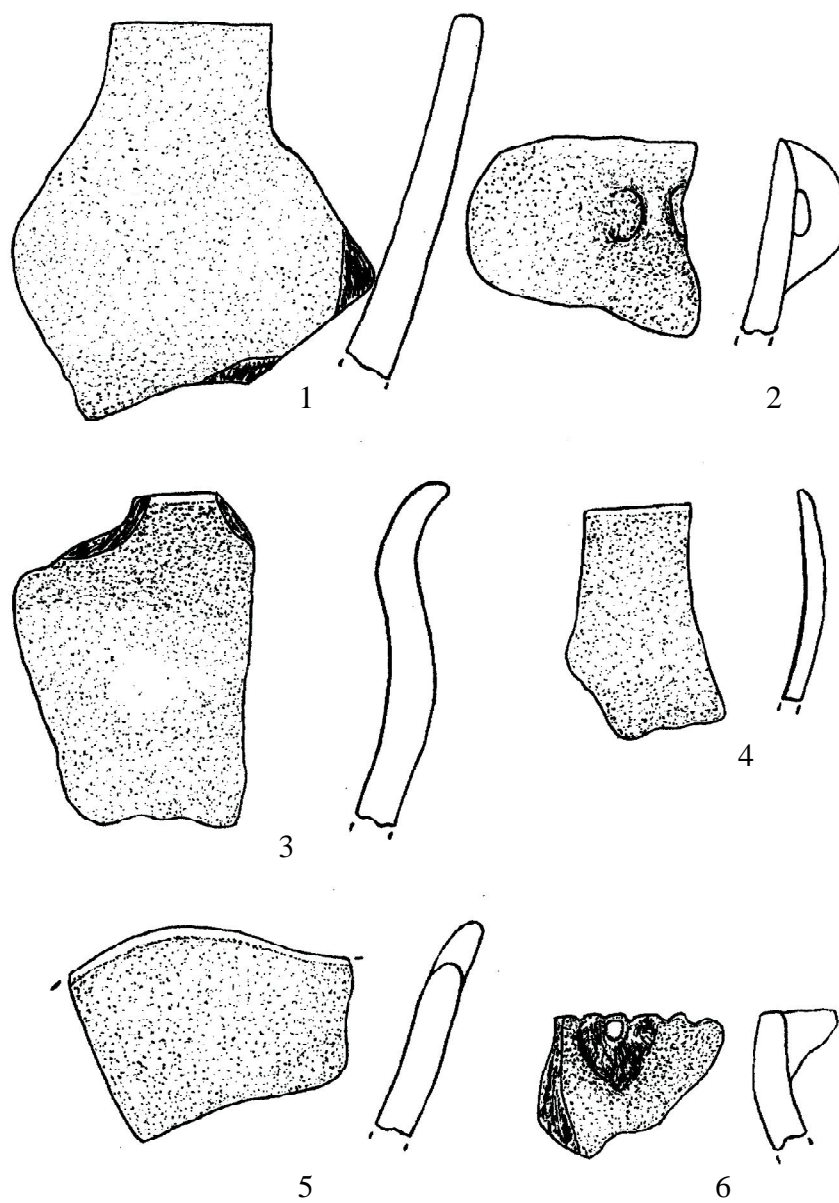

Рис. 4. Вільбівно - Дачмир. Посуд зимнівського етапів.